

Metafizika¹

Az első lépések

Általános bevezetés

A metafizika megközelítése, vagyis – fogadjuk el pillanatnyilag ezt a nem egészen pontos meghatározást – az az értelmi, filozófiai tekintet, melyet arra vetünk, ami nem kötődik szükségszerűen az anyaghoz, teljes mértékben és fenntartás nélkül bevezet minket a bölcsesség területére. Az igaz, hogy a természetfilozófia és az emberrel foglalkozó filozófia már bölcséleti megközelítések abból a szempontból, hogy a természet filozófiájának fényei világítják meg, de nem a szó értelmének teljes mélységében, mert nem visznek el a legmagasabb elvekig, vagy okokig, tehát nem visznek el minden létező első Okáig. A metafizikát azért mondhatjuk bölcsességnek fenntartás nélkül, mert pontosan a dolgok legmélyebb lényegére irányul és az első Okra, amely mindenre vonatkozik.

I. A bölcsesség általánosan használt fogalma

1. Mit nevezünk bölcsességnek?

Aquinói Szent Tamás azt mondja, hogy „a bölcs név azt illeti meg minden további nélkül, aki gondolkodásával a világegyetem célját, ugyanakkor mindennek az alapelvét keresi”.² A bölcsesség tehát tudomány, melynek tárgyát képezik a legfőbb okok, ennél fogva a legfőbb Ok, ami ugyanakkor mindennek a célja. Másutt hozzáteszi Szent Tamás, hogy egy ilyen tudomány, vagy egy ilyen tudás ezen kiválósága értelmében minden más ismerettel kapcsolatban rendező szerepet tölt be. Világos, hogy számára a bölcsesség először is tudomány, vagy tudás azzal a föltétellel, hogy nem modern, hanem arisztotelészi értelemben használjuk ezt a szót, ami szerint az a dolgok okainak szilárd és biztos ismeretét jelenti, vagyis megadja létük értelmét. A bölcsesség ebben az értelemben a legkiválóbb és legmagasabb tudomány. Pontosán azért, mert a legemelkedettebb okokra irányul, arra, ami a legmagasabb minden létezőben, minden egyébnek értelmet ad, tekintete egyetemes, lát minden létezőt, és megítélhet mindent. Ez az egyetemesség különbözteti meg a többi tudománytól, melyek a megismerés egy-egy sajátos területére korlátozódnak. A bölcsesség természetesen nem ismer minden dolgot a maga teljességében, de megítél mindent abban az értelemben, hogy

¹ Centre Independant de Recherche Philosophique, 1, impasse Lacordaire, 3108 Toulouse Cedex, 1994

² Contra Gentiles I.1.

tekintete minden létező dolog első Okára irányul, és szemei ezen első Ok tevékenységein nyugodhatnak. Másképpen mondva: a bölcsesség tárgya minden, ami van, de mindenben ami van, csak az első okokat keresi. Ezért lehet *iránymutató képessége és rendező vagy meghatározó tevékenysége* a nála alacsonyabb tudományokkal kapcsolatban.

Értsük helyesen ennek az iránymutató képességnek a lényegét! Tény, hogy a különböző tudományoknak nincs szükségük arra, hogy a tárgyak megértéséhez szükséges tevékenységre a bölcsesség készítse őket. Föl vannak szerelve mindennel, ami tárgyak eléréséhez a legszükségesebb. Amikor azonban a bölcsesség iránymutató és rendező képességéről beszélünk, ezalatt azt értjük, hogy a bölcsesség jelöli ki pontosan a tudományok tárgyait, és határozza meg azt a helyet, ami megilleti őket a tudományok ranglétráján. Úgyszintén a bölcsesség fölismeri a rendezetlenséget, ha valamely tudomány átlépi saját határait, hogy egy másik tudomány területét bitorolja. Egyébként, mivel a bölcsesség a legmagasabb okokra irányul, *közös célként* jelenik meg, ami felé konvergál valamilyen módon minden tudomány. Itt még azt is megjegyezhetjük, hogy a bölcsesség kijelöli a tudás egyes fokai számára az őket megillető helyet, így a tudományok belső rendjét is megvalósítja.

Ebben az értelemben a bölcsre jellemző a *rendezés*, a rendbe tevés. A bölcsesség azért tehet így rendet a különböző tudományok között, mert mindenekelőtt képes észlelni azt a rendet, ami magának a valóságnak a szívében van, képes megérteni a dolgok közötti kapcsolatokat, vagy magukban a dolgokban lévő összefüggéseket. Továbbá, amint láttuk, a bölcsesség azért is tehet rendet, mert képes fölfogni és kifejezni a létezők között azt a rangsort, ami fönnáll a dolgok és valamilyen elsődleges létező kapcsolatában. A rendtevés a bölcs számára az első, kétségbevonhatatlan elvek szerinti ítéletalkotást jelenti.

Szeretnék aláhúzni még egy, a bölcsességre jellemző vonást. A bölcsesség elsősorban kontemplatív – ezért beszélni fogunk *spekulatív* jellegéről – ami azt jelenti, hogy célja az igazság tiszta ismerete, mert a bölcsesség maga az igazság, és méltó arra, hogy önmagáért és önmagában szemléljük. Hogy a bölcsesség ugyanakkor gyakorlati is, vagyis bizonyos rend megteremtését szeretné az emberi életben, az onnan ered, hogy a bölcsesség magának a rendnek az elfogadása, egy előzetesen létező rendé, az isteni igazság fölismerése, és az afölötti meditáció. Szent Tamás azt mondja, hogy „a bölcsesség tiszte az igazság fölötti szemlélődés, főként az első elvtől kiindulva”, tudniillik az igazságot a mindenek első Okának függvényében kell szemlélünk, annak függvényében, akit az egész világ Istennek hív.³

Ki kell tartanunk a bölcsességnek ezen elsősorban kontemplatív hivatása mellett. Ez olyan hivatás, amelyből következik, hogy bár lényegileg intellektuális, de mindig magában hordoz egy affektív, érzelmi dimenziót. Szeretnünk kell az igazságot ahhoz, hogy az értelmet elvezessük az igazság ismeretéhez, és megfordítva: nem lehet ismerni és kontemplálni az igazságot anélkül, hogy ne szeretnénk, és hogy ne örvendeznénk ennek az ismerésnek. Az igazság kontemplációja kiapadhatatlan forrása a szeretetnek és az öröme. Kétségtelenül igen különböző szerepe van a szeretetnek a filozófiai bölcsesség, a teológiai bölcsesség valamint a misztikus bölcsesség esetében. Egyébként a bölcsesség mindig kontemplatív tevékenység, ezért nem lehet érzelmileg közömbös. A bölcsességben nincs helye az ismerés

³ Contra Gentiles I.1.

és szeretés eltorzulásának és szétválasztásának. A magas igazságok, amelyekből a bölcsesség él ugyanazok, amelyek elengedhetetlenek az emberi szellem élete számára, és az emberi szellem ezekkel a magas igazságokkal csak akkor élhet, ha szeretettel kapcsolódik hozzájuk.

2. A három bölcsesség és a bölcsesség egysége

Már céloztam a bölcsesség három nagy típusára, ezek: a metafizikai bölcsesség, amiről a továbbiakban szó lesz, továbbá a teológiai bölcsességre és a misztikus bölcsességre. Míg a metafizikai bölcsesség teljes egészében racionális, egyedül a természetes ész fényénél bontakozik ki, nem ugyanez a helyzet a másik két bölcsesség esetében, melyek mindegyike, jóllehet különböző módon, de a hit természetfölötti fényénél nyílik meg előttünk.

A keresztény teológiai bölcsesség a hitből ered, ahonnan alapelveit nyeri, amely hit megvilágosítja az értelmet. Semmi sem tartozik szorosabban a hithez – amennyiben az az értelem aktusa –, minthogy átlépjen az értelmi tevékenység területére, s ott megkísérelje kibontani a Kinyilatkoztatásba foglalt valóságot. Így a természetfölötti teológiai gondolkodás tárgya Isten a hitünk számára kinyilatkoztatott bensőséges misztériumában, tudniillik az Atya, a Fiú és a Lélek szentháromságos életének misztériumában. Ettől lesz sokkal tökéletesebb bölcsesség, mint a metafizikai bölcsesség, amely teljesen racionális és nem érheti el a Háromszemélyű Istent.

Ami a keresztény misztikus bölcsességet illeti, az még kiválóbb, mert az isteni, természetfölötti szeretetből ered, és a Szentlélek sugalmazására lehetővé teszi, hogy a lélek belépjen a Szentháromság mélységeinek affektív megtapasztalásába. Az értelem itt kétségtelenül teljes egészében felemelkedik a fogalmak világa fölé a szeretetteljes, teremtményi azonosság által oly módon, hogy az az ismerés, amit ez a gyümölcsöző tapasztalat terem a lélekben, megfogalmazhatatlan és kimondhatatlan. Mindazonáltal ennek az ismerésnek a hitben van a forrása, ott fejlődik, és a hitből nyeri bizonyosságát. Azt a bizonyosságot, melyet nem erősít meg az isteni lényeg szemtől-szembe való látása, mely még a remény tárgya, de amelyet megerősít az új éleslátás, amit a hit a megtapasztalás legmagasabb pontján bont ki belsejéből a szeretetben. Ezek az igazságok, amikhez a hit erősen hozzáisimul a maga emberi és fogalmi módján, a lelket szinte lánggra lobbantják, mielőtt képes lenne őket szavakba önteni. A léleknek erről minden tisztán fogalmi ismereten túli tudása van.

Ezt a három, egymástól sajátosan különböző bölcsességet nem kell egymástól elkülönültekként tárgyalni. Abban a lélekben, amelyiknek szerencséje van mindháromat birtokolni, ezek élő kapcsolatban vannak egymással. Ily módon beszélhetünk a bölcsesség dinamikus egységéről. Egészében véve e három: a metafizikai bölcsesség, a teológiai bölcsesség és a misztikus bölcsesség együtt alkotja a keresztény bölcsességet. Kétségtelenül, a metafizikai bölcsesség, mivel tisztán racionális, önmagában éppúgy nyitott a hívó ember felé, mint afelé, aki nem hisz, de teljesen hűséges ahhoz, amit az értelem természetének megfelelően fölfed számára. Azonban a keresztények számára, akik előtt a hit bölcsességének teljes mezeje nyitott, fölfoghatatlan ugyanazon egység értelmében, amihez normálisan tart a bölcsesség gyakorlata, hogy a filozófia beteljesedhet a teológiai tapasztalattól elkülönülten.

Mindent összevetve ez utóbbi nem jöhet létre anélkül, hogy igénybe ne venné egy jól kidolgozott filozófia szolgálatait. Egyébként pedig a teológia csupán a misztikus bölcsesség vonzásában bontakozhat ki teljes bölcséleti gazdagságában. A bölcsesség egysége tehát a valóságban három, egymástól különböző, a lélekben azonban dinamikusan egyesült tudomány egysége. Így a tudományoknak ez a különbözősége az egyetlen bölcsességet szolgálja, aminek kibontakozását a maga módján mindegyik elősegíti. Eszerint egyedül a metafizikai bölcsesség az, amelyik nem a hit fényét, hanem csupán a természetes ész fényét hívja segítségül, amiről az alábbiakban szó lesz. Most tehát meg kell próbálnunk pontosan meghatározni a természetét.

II. A metafizika, mint tudomány és bölcsesség

Mi tehát a metafizika? Vajon egy valamelyes alappal rendelkező vizsgálódásról van szó, egy szigorú gondolatmenetről, amely egy jól kidolgozott és rendszerbe foglalt tudományhoz vezet? Vagy egy magasan szárnyaló okoskodásról, melyben a szellem felszabadítaná teremtőképességét és szabad folyást engedne a képzeletnek? És ha valóban tudásról van szó, minősíthetjük tudománynak, pontosan a fentebb jelzett arisztotelészi értelemben és bölcsességnek? Más szóval, az ilyen típusú ismerettel kapcsolatban jogosan beszélünk „metafizikai tudományról”, vagy „metafizikai bölcsességről”?

Történelmileg, ezt jól látjuk, az antik Görögország első gondolkodói mitikus módon fejezték ki metafizikai meggyőződésüket. Meséket, a teremtő képzelet alkotásait recitálták, melyek megengedték a szellemnek, hogy kifejezésre juttassa a legkifejezhetőbb valóságokat. Költők voltak, vallásos hagyományok előadói. Gondoljunk Homéroszra, vagy Hésziodoszra, akikről mint teológusokról beszélt Arisztotelész. A görög filozófia, a szó szigorú értelmében véve – Arisztotelész szerint – csak a milétozi Thalésszel kezdődött, aki Jézus Krisztus előtt a VII. és VI. században élt (624-546). Tehát a görög gondolkodás csak lépésről-lépésre szabadult ki a mitikus kifejezések köréből. A legnagyobb tisztelettel kell viseltetnünk ezért iránta. Maga Platón nem habozott ajánlani a híres mítoszokat – gondoljunk Phédon és a Köztársaság eszkatológiai mítoszára –, arra szánva őket, hogy illusztrálják filozófiájának nagy témáit. Platón számára a mítoszok mást jelentettek, mint egy révült képzelet termékeit. Azok az emberiség spontán bölcsességét fejezték ki.

Az etnológusok modern kutatásai igazat adnak Platónnak, amikor arról biztosítanak minket, hogy a mítoszoknak van értelme, értéke a gondolkodás számára. Arra szolgálnak, hogy kifejezzék egy többé-kevésbé széles népcsoport vallásos érzéseit és hitét. A mítosz nem vezethető vissza a képzelet merő termékére, vagy egyszerű allegóriára. Az emberi öntudat egyfajta normális kifejeződéséről van szó, amely öntudat erőfeszítést tesz arra, hogy a rendelkezésére álló eszközökkel megfogalmazza azokat az erkölcsi, szellemi és vallásos értékeket, amelyek az emberi életnek a legmélyebb értelmét adják. S ez az, amiről a metafizika tudományosan szól, és azt fogja *másként* elmondani, amiről a mítoszok beszélnek, de nem mond szükségszerűen többet, mint amit azok megkísérelnek átadni.

Első közelítésben tehát azt mondjuk, hogy a metafizika úgy mutatkozik be, mint a természetes rendben a legmagasabb tudomány, amihez általában csak legutoljára jutunk el. Következésképpen túl van azon, amit a világról, a fizikai természetről való első figyelmes vizsgálatok tanítanak (és amit azok legalábbis nagy vonalakban feltételeznek). Tehát *metafizika*. Az egyetemes filozófiai nyelven a pontosság kedvéért hozzátesszük, – bármit valljon is az ember egy ilyen tudomány érvényességéről vagy érvénytelenségéről –, hogy a metafizika a filozófia legmagasabb része, amely arra törekszik, hogy a dolgok legmélyebb értelmét vagy végső elveit megadja.

Másként fogalmazva, a metafizika a fizikán túli rend biztos filozófiai szaktudománya, amely egyszerre követeli meg az alábbiakat:

a.) a szigorúan tudományos bizonyosságot, abban az értelemben, amit Arisztotelész adott a tudomány szónak, tudniillik, hogy az egy, az okok feltárása által valódi magyarázatot adó ismeret;

b.) a valódi egyetemességet, ami uralkodó tudománnyá teszi.

A metafizikának ez a kettős igénye egyfelől a tudományos bizonyosságra, másfelől az egyetemességre királyi tudományt csinál belőle, s ez nem illúzió. Ténylegesen vannak olyan problémák, melyeket az összes többi tudomány érintetlenül hagy, melyektől azonban az emberi értelem nem tudja magát távol tartani. A logika a fogalmak rendjét tanulmányozza, a kísérleti tudományok meghatározzák az érzékelhető jelenségek kapcsolatait a mozgó, változó lét, röviden a testi lét szemszögéből, a matematika a mennyiségi oldalt tárja föl, és arra korlátozódik. Mindezekben a tudományokban meghatározott, világos létadottságok kerülnek tanulmányozásra: testi és mozgó létezők, vagy mennyiségi létezők. De ki fog nekünk arról beszélni, ami közös mindezekben a létadottságban, arról, amitől létező egy létező? Vajon azokban a meghatározott létezőkben, amelyekkel a különböző tudományok foglalkoznak, nincs semmi közös, tehát tisztán *egymástól független* tudományok tárgyai? Vagy van bennük egy egyetemes érvényű és analógiás elem? Hasonlóképpen, ki mondja meg nekünk, hogy a világnak van-e elégséges értelme, létezik-e Isten, vajon szellemi-e a lelkünk, és egyáltalán, mi az, hogy szellemi természet? Ki mondja meg nekünk, hogy mi az igaz, a jó, a szép? Íme egy sereg kérdés, melyekre a szellem valóban szomjazza a választ – az etnológia, a civilizációk és a gondolkodás története a maga módján támogatja a szellemet ebben keresésében –, s ezek tisztán metafizikai kérdések.

Ezek a metafizikához tartozó kérdések, melyek túlhaladnak a különböző rész-tudományok keretein, elkerülhetetlenek. Ha visszamegyünk bizonyosságaink alapjaiig, szükséges meggyőződnünk azok értékéről, s föl kell tennünk néhány alapkérdést, melyek megszöknek a résztudományoktól, meghaladják azok illetékességi körét. Egyébként szellemünk mindig fölteszi az okokra vonatkozó kérdést és mindig elérkezik oda, hogy rákérdezzen mindenenek végső Okára, nem csupán a lét ilyen vagy olyan meghatározottságának az okára, hanem a létnek, mint létnek, *a létezőnek az okára, amint az minden további nélkül létezik*.

Pontosan ez különbözteti meg a metafizikát az összes többi tudománytól. A többi tudomány a létet nem mint létet vizsgálja, amikor pontosabban meghatározná a létezőt, mint

létezőt, hanem csupán mint *ilyen* vagy *olyan* létezőt vesz szemügyre, például a matematika tárgya egy bizonyos, ti. mennyiségi létező. Ezek a résztudományok tehát egy olyan tudományhoz utasítanak minket, amely bizonyos egyetemes módon veszi fontolóra a *létezőt, mint létezőt*. Az egyes tudományok közötti különbségeket, amint látni fogjuk, magyarázza az absztrakciónak az a foka, amely létrehozza őket.

Pillanatnyilag elégedjünk meg azzal, hogy a metafizika tudománya, vagy a metafizikai bölcsesség elvonatkoztat minden anyagitól, vagyis intellektuálisan elhagy minden anyagit, amikor a maga sajátos módján veszi szemügyre a létezőket. És csak azt tartja meg, aminek köszönhetően egy létező létezik a maga mély, érzékelhetően túli, fizikán túli, metafizikai valóságában. Tárgya tehát a létező, mint létező, vagy ha jobban tetszik így kifejezni: *a létező, amennyiben a létezés aktusát gyakorolja*.

Az igaz, hogy egy ilyen meghatározás nem mond előre semmit mindarról, amit a metafizikai kutatás magában hordoz. Nem tesz mást, mint absztrakt és bizonytalan módon lehatárol egy olyan területet, amely nyilvánvalóan nem tartozik egyetlen tudományhoz sem, és amelyik mindegyikükénél egyetemesebb. Mivel arra irányul, ami a dolgokban a legegységesebb és leggyökeresebb, a végső magyarázatok, vagy az első okok tudománya, s ebből a szempontból méltán megérdemli a bölcsesség nevet.

III. A metafizika felosztása

Ha a metafizika a véges vagy lehatárolt létezőnek, mint létezőnek, valamint mindenek első Okának – amiben mindenki az istenit ismeri fel – a tudománya, akkor két nagy momentumot, vagy két nagy, egymástól különböző és elválaszthatatlan részt tartalmaz:

az egyik rész a létező – amit külső és belső tapasztalatunk mezején megragadunk –, mint létező tanulmányozásának lesz szentelve. Ezt nevezzük *ontológiának* (a görög *on*, *ontos* = lenni ige jelen idejű melléknévi igeneve, és a *logos* = értekezés, tanulmány, tudomány szavakból), *léttudománynak*.

Az így ismert véges létező szemlélésével fölemelkedhetünk az első Okhoz, aki Isten, és ez lesz a metafizikának az a része, amit *raciónalis vagy természetes teológiának* nevezhetünk, – így megkülönböztetve a kinyilatkoztatott hit fényében kidolgozott természetfölötti teológiától. A teológia, ami etimológiailag azt a tudományt (*logos*) jelenti, melynek tárgya Isten (*theos*), a metafizika legfontosabb része. És csakugyan, a véges létező tanulmányozása csak magának a fönnálló végtelen Létnek, aki Isten, a tanulmányozásával válik teljessé, az első kutatás a második által teljesebbé ki egészen. A metafizikai gondolkodás egész dinamikája az első Oknak – aki Isten – intellektuális, teológiai felfogása felé tart. Így határozza meg Szent Tamás a metafizika tudományát, vagy az első filozófiát. Ez – mondja ő – *teljes létértelmét Istennek, mint végső céljának a megismerésében találja, neve ezért isteni tudomány*.⁴ Ebben az értelemben mondhatjuk, hogy a metafizika *théo-onto-logia*.

⁴ Contra Gentiles III. 25.

Végezetül a metafizikai vizsgálódásnak van egy önvizsgáló és kritikai része, az *ismerés metafizikája*. Ezt csak a végén tárgyaljuk majd, mert a szellem szerezzon előbb jártasságot annak megismerésében, ami van, hogy azután vizsgálódva rákérdezzen arra, hogy milyen a természete és az értéke a megismerés valósággal való kapcsolatának. A metafizika e harmadik részének a tárgya tehát az emberi megismerés misztériumának és valódi értékének a vizsgálata lesz.

Ez tehát a következő előadások általános terve. Megkíséreljük szabaddá tenni az utakat azokra a nagy kérdésekre adandó válaszok számára, melyeket az értelem tesz föl a dolgok valóságának színe előtt, és különösen a legnagyobb kérdésre, a kérdések kérdésére adandó válasz számára: mi a lét? Mi a meglévő, vagy létező? Mit jelent létezni: az emberi személy számára, amik mi vagyunk, az országutak kavicsai számára, az utakat szegélyező fák, az ágaikon éneklő madarak számára? Mindezekben a létezőkben igen különbözőképpen valósul meg a lét vagy a létezés misztériuma, és mégis mindig magának a létnek vagy létezésnek a közös misztériuma valósul meg ilyen vagy olyan módon. Engedjük, hogy ez a misztérium tanítson minket önmagunkról, iratkozzunk be e misztériumnak önmagunkról tanító iskolájába.

A lét misztériuma fölötti elmélkedés a teljes bölcsességet, a keresztény bölcsességet hordja szívében, és őrzi minden múlt, jelen és eljövendő nemzedék számára. Meghívja mindazokat, akik szeretnék arra szentelni magukat, hogy kibontsák a lét misztériumát illető gondolatokat, és tudománnyá, a metafizika tudományává alakítsák azokat. Könnyen lehet, hogy a holnap embere a pusztta túlélésért lesz kényszerítve arra, hogy metafizikussá váljon.

Első fejezet

Belépés a metafizika területére

Nem hatolhatunk be a metafizika területére anélkül, hogy meg ne kísérelnénk jól meghatározni a belépés módját és azt, hogy mit is jelent önmagában egy ilyen belépés. Ha végül is igaz az, hogy a metafizika tudományának tárgya maga a létező, mint létező, az első Ok megismerésének szándékával helyén való elgondolkodni azon a módon, ahogyan a metafizika intellektuálisan megragad egy ilyen tárgyat, azon a módon, ahogyan megközelíti azt és valamiféle kapcsolatba lép vele. Látni fogjuk, ez egy értelmi fölfogásban történik, következésképpen a metafizika kiindulási pontja az értelmi fölfogása annak, ami van, amennyiben *van*. Pontosítanunk kell még, hogy mit értünk ezen, és hogyan lehetséges egy ilyen értelmi fölfogás vagy megragadás.

Ebből a célból legelőször megkíséreljük meghatározni a metafizikus alapvető magatartását a valóság megközelítésében. Ezzel a magatartással kapcsolatban kell megfontolnunk azt az értelmi aktust, ami által az értelem behatol annak sajátos misztériumába, ami a lét maga. Így jobban megvilágíthatjuk a metafizika tárgyának sajátos eredetiségét, és megsejthetjük azokat a különböző síkokat, amelyeken egy ilyen tudomány *az első, ontológiai részében* megoszlik.

I. A metafizikus alapmagatartása: a valóság elfogadása

Nem kell sokat bizonygatnunk azt a tényt, hogy a metafizika területére történő belépés a szellem bizonyos magatartását igényli. És ez a magatartás gyökeres nyitottság és rendelkezésre állás afelé, ami van. Természetesen jól kell érteni egy ilyen elfogadó beállítottságot, amely kitárja a kaput a figyelő értelem tekintete számára. Ez nem tiszta passzivitás. A szellem számára ez előkészület arra, hogy befogadja mindazt, amit a dolgok mondani akarnak nekünk. Ez nem egy tisztán passzív, lajstromba vevő képesség megnyilvánulása, ez egy nemesség kifejeződése, az ismerés nemességének a megnyilvánulása, egy teljesen belső aktivitás megnyilvánulása, ami által a gondolkodó alany nem hoz létre semmit, hanem egyszerűen arra törekszik, hogy a saját maga belsejében váljék tökéletesebbé, elérve a tőle különbözőt és anyagtalantul egyesülve vele.

Vegyük észre, hogy ezt a létező dolgok iránt megnyilvánuló elfogadó magatartást készíteti és igényli a keresztény bölcsesség dinamizmusa, a maga természetfölötti és evangéliumi forrásaiban. Igen, a hit minket kontemplációra készítet és teljes megnyílásra az értelmünk és szeretetünk életereje számára felajánlott Misztériumok valósága előtt. Ez a befogadásnak és elfogadásnak ugyanaz az állapota, mellyel a keresztény bölcsesség metafizikai szintjén is találkozunk. Az értelem nyitottságáról van szó, az értelemnek *tisztán természetes fényében*, annak misztériuma felé ami van, ami *természetesen elérhető az eszünkkel*. Mindenesetre ez a mély harmónia a hit emberének és a metafizikusnak a szellemi beállítottsága között – számolva a lényeges különbségekkel – megengedi számunkra, hogy a

filozófia művelésében Jacques Maritain szavaival „evangéliumi jegyet” ismerjünk föl. A metafizika realizmusa tükrözi Jézus realizmusát, aki a kiszáradt fügefát szemléli, vagy a mezők liliomait nézi, vagy azokat az embereket, akik felfedik a megbocsátás utáni szomjúságukat, amivel befogadhatják az Ő irgalmas szeretetét. Krisztushoz hasonlóan, akinél a keresztény hit a leghétköznapibb tanítás mögé rejti a legmélyebb misztériumokat, „ebben a kicsi *'van'* szóban, ebben a mindenek között legközönségesebb, mindenütt és mindenkor használt szóban ajánlja magát rejtetten, nagyon rejtetten a lét misztériuma, amit a metafizikus az általános ismerés leghasználtabb tárgyától indít el, annak hétköznapiságából vonja ki, hogy szemtől szemben lássa”.⁵

Ahhoz, hogy a metafizikus meg tudjon nyílni a létező vagy a létezés metafizikai felfogása számára, szükséges bizonyos alapmagatartás, amely lényegében a befogadásra való beállítottság. „El kell érni – mondja továbbá Jacques Maritain – egy bizonyos szintű értelmi tisztaságot, és eléggé rendelkezésre állóvá, eléggé üressé kell válni ahhoz, hogy az ember *meghallja*, amit a dolgok suttognak, és *hallgatózzon*, ahelyett hogy válaszokat fabrikálna”⁶. A metafizikus, ha elmélkedni akar a létezőn, amint az van, vagy gyakorolja a lét aktusát, figyelnie kell a dolgok nyelvére, mert a dolgokban valósul maga a lét-aktus, a létezés aktusa. Nem arról van szó, hogy uraljuk a dolgokat, hanem arról, hogy befogadjuk jelentésüket. Semmi sem lenne ellentétesebb a metafizikai szándékkal, mint annak az ajándéknak a visszautasítása, amit a létezőktől kapunk, amikor azok szabadabbá teszik magukat intelligenciánk tekintete számára. Lelkünknek éberem kell figyelnie hívásukra. Hogyan beszélhetünk a lét misztériumáról, ha nem vagyunk készen arra, hogy lelkünk csendjében befogadjuk?

A lét, a létező, mint létező szellemi megragadása tehát mindenekelőtt megkívánja, Aimé Forest szavaival élve, „a lét elfogadását”⁷. Ez olyan, „aktív és figyelmes csendben” történő elfogadás, amely megszabadítja a szellemet a metafizikai lépések kiinduló pontjánál mind a megvalósítás, létrehozás kísértésétől, mind a pusztá passzivitástól.⁸ A metafizikus nem maga állítja elő a tárgyát, ő kapja azt, és nem passzívan, hanem élettelen, szellemének teljes nyitottságával fogadja. Az itt megnyilvánuló kontemplatív életerő és aktív figyelem tanúskodik arról a harmóniáról, amely állandóan a valóságra nyitott, önmagába be nem zárkozó *értelem* nemessége és a tekintete elől magát ki nem vonó *lét* nemessége között.

II. A létezésre vonatkozó ítélet és a létező, mint valóság, intellektuális megragadása

1. Az intuitív felfogás

A metafizikai megismerés tehát bizonyos értelmi felfogással kezdődik, annak a megragadásával, ami van, ami valóság. Ezt a felfogást, abban a mértékben, ahogyan megelőz

⁵ Maritain, J.: *Sept leçons sur l'être*, OEC, V. p. 618

⁶ Maritain, J.: OEC V. p. 576

⁷ Forest, Aimé: *Du consentement a l'être*, Paris, Aubier, 1936.

⁸ vö. Maritain, J.: *Sept leçons sur l'être*, OEC, V. p. 576.

minden gondolkodást, mindenek előtt intuitívnak vagyis közvetlennek mondhatjuk. Egyébként az értelem természeténél fogva intuitív, mivel semmit nem ismer anélkül, hogy ne látná. A mindennapi nyelvben, ha megértettünk valamit, nemde azt mondjuk spontán módon, hogy *látom*? Ebben az értelemben mondhatja Szent Tamás, hogy minden okoskodás intuícióval kezdődik – minden okoskodásunk valami olyan dologtól indul el, amit megláttunk, – talán egy előző eszmefuttatás végeredményeként – és új intuícióhoz vezet, annak intuíciójához, amit a végkövetkeztetésben látunk vagy fölfogunk. Így minden metafizikai tárgyalás előtt van egy bizonyos látásunk vagy intuíciónk arról, ami van, mint létező, ami gyakorolja a létezés aktusát. Ez az intuíció bizonyára nem tárja fel egy csapásra mindazt, amit ez a létmisztérium magában foglal, de hozzásegít egy bizonyos kezdeti észleléshez.

2. Néhány tanúvallomás

Megkíséreljük pontosítani, hogy a lét-aktussal kapcsolatban mit jelent a létező intuíciója.

Előbb azonban bemutatunk néhány tanúvallomást arról, hogyan nyilvánul meg ez az intuíció bizonyos hirtelenséggel – ami nem következik be minden esetben –, szinte, mint egy „egzisztenciális sokk”. Jacques Maritain szívesen hangsúlyozta ezt a megvilágosító, villámló karaktert, amely a metafizikai intuíciót jellemezheti. Így fakadhat föl ez az intuíció „hirtelen, mint egyfajta természetes kegyelem, egy fűszál láttán, vagy egy szélmalom láttán, vagy az én valóságának hirtelen észlelésekor”, vagy származhat még „attól a határozottságtól, amivel a tőlem független dolgok léte hirtelen élem toppan, saját lételemet magányába és törekénységébe vetve”.⁹ Erről tanúskodnak az alábbi vallomások.

Az első tanúvallomás Raissa Maritainé. Ő maga meséli el a saját lét-aktusát illető tapasztalatát:

„Sokszor megtörtént velem, hogy egy hirtelen intuíció segítségével tapasztaltam meg a lételemet, annak az elsődleges mély elvnek a valóságát, amely engem a semmin kívülre helyez. Hatalmas intuíció ez, hevessége néha megriasztott. Ez nyújtotta számomra először a metafizikai abszolútum megismerését.”¹⁰

Nagyon közeli ehhez a második tanúságtétel, mely a német romantikus költő, Jean-Paul Richter önéletrajzából való:

„Még gyermekkoromban, egy reggel a házunk küszöbén álltam és balra tekintettem a farakás felé, amikor hirtelen, mint egy villám az égből, jött a gondolat: *én vagyok*, ami attól fogva nem hagyott el; az énemet magát láttam meg első alkalommal és mindörökre.”¹¹

Legyen szabad itt megemlítenem még Julien Green tapasztalatát, melyet az önéletrajzában ír le. Ez nagyon hasonlít az előzőekhez, és nagyon érdekes, mert Jean-Paul Richterhez hasonlóan olyan valakitől származik, aki nem filozófus, és ezt mondja:

⁹ Maritain, Jacques: *Court Traité de l'existence et de l'existant*, OEC IX. p.30.

¹⁰ Maritain, Raissa: *Nagy barátságok*, Bp., Szent István Társulat, 1986. p. 94-95.

¹¹ idézi J. Maritain: *Sept leçons*, OEC, V. p. 575.

„Kifejezhetetlen boldogságban éltem, melynek emlékét soha nem veszítettem el. A szeretet bennem és körülöttem olyan volt, mint a levegő, amit belélegeztem. De úgy öt éves korom körül egyfajta katasztrófa történhetett, aminek az értelme megszökött előlem. Hirtelen, éjfél után a sötét ég felé fordítva fejemet, egy mérhetetlen és gyengéd jelenlétet éreztem. Kétségtelenül hónapok múltak el ezután, amikor egy pillanatban, melyet nem tudok pontosan meghatározni, az ablak előtt ülve hirtelen tudatossá vált bennem a létezés.

Minden ember megismeri ezt a kiváltságos pillanatot, amikor hirtelen a világ minden dolgától különválasztottan érzi magát azon tény által, hogy ő önmaga és nem az, ami körülveszi őt. A szakemberekre hagyom annak a gondját, hogy megmagyarázzák ezeket a dolgokat, melyeket megvallom, nem látok világosan. Amit emlékezetemben őrzök a magam számára, az az, hogy abban a pillanatban kiléptem a paradicsomból. Szomorkás óra volt, amikor az első személyű egyed megtette az emberi életbe történő belépését, hogy ott féltékenyen őrizze helyét az utolsó leheletig. Biztos, hogy ezután is voltam boldog, de nem úgy, mint azelőtt az Édenben, ahonnan kivadászott minket az *Én*-nek nevezett villámló angyal.”¹²

Hogyan hagyhatnám figyelmen kívül egy filozófus néhány sorát, hiszen Jean Guiltonról van szó?

„Egy lakásban látom magamat, amelyet emlékeimben őrzök. Átjár egy nagyon idegen, szinte elviselhetetlen, hirtelen, káprázatos és fokozatosan elenyésző érzés: a *létezés* egyszerre kegyetlen és felséges érzése.

Saint-Etienne-ben voltam, a Bourse utca 22-ben. Egy napon, hétéves koromban, rémület, vagy inkább az egyedüllét érzése kerített hatalmába. Nézve a napfényt elnyelő fehér falat, egy idegen, meglepő, édes, lesújtó – egyik szó sem segíthet itt –, érzés töltött el, az, hogy *létezem*. Tudtam, hogy *vagyok*. Vagy inkább: *létezem*. Ezeket a fogalmakat – melyek napjainkban közhellyé váltak –, sejtettem meg. Ez a benyomásom, hogy létezem, hét éves koromban nem vallásos benyomás volt; nem gondolom, hogy ennek bármilyen kapcsolata lett volna annak a létezésével, akihez minden este imádkoztam. Ez a *létezés* érzése volt, annak tiszta állapotában.

Mint minden emberben ezen a világon, életem minden pillanatában bennem is fölbredhet ez a léttől való rémület, anélkül, hogy tudnám az okát.”¹³

Idéznék még egy utolsó és megindító önéletrajzi tanúvallomást. Etienne Gilson halála után publikált művéből való. Itt tehát ismét egy filozófus beszél:

„Nem tudnám pontosan megmondani, hány évesen tapasztaltam a következőt. Egyébként oly különböző formákat ölthet, és annyi mással keveredhet ez a tapasztalat, hogy oktalanság lenne első fölbukkanása időpontjának meghatározására törekedni. Amennyire mégis emlékszem, nem tartott hosszan a meglepetésem afölött, hogy létezem, sem afölött, hogy más dolgok is vannak. Ellenkezőleg, semmi sem tűnt számomra természetesebbnek. Úgy tűnik nekem, hogy csak 14 éves korom körül kezdtem nagy igyekezettel dolgozni azon, hogy egyetlen utat, ösvényt, csúcsot és völgyet se hagyjak felderítetlenül, ami csak megközelíthető

¹² Green, Julien: *Jeunes années, Autobiographie I*, Paris, Seuil, 1984. p. 22-23.

¹³ Guilton, Jean: *Une siècle, une vie*, Paris, Robert Laffont, 1988. p.17.

volt számomra, az apai háztól elindulva a nyári szünetben, s annak észrevételével fejeztem be útjaimat, hogy e föld minden szögletének megismerése iránti szenvedélyem nem fejezett ki mást, mint az irántuk való szeretetemet. Szennvedélyes, féltékeny szeretetet, ami átöleli a fákat, köveket, ami még annyi év után is fölébred bennem. Néhány kiválasztott hely egyedülálló emléke, mint az a mély zsilip nyugodt víztükrével a magas nyárfa alatt, vagy mint az a váratlan találkozás a júniusi napon a vanília illatot árasztó kis vad orchideákkal a sziklapad magasan.

Jó néhány évben így éltem át hosszú hónapokat, elmerülve a létezők tömkelegében, szinte megrészegevedve jelenlétük felsorolhatatlan sokaságától, de a léttel csak később találkoztam, amikor tudatos erőfeszítés vagy külön szándék nélkül észrevettem, hogy ha minden évben ezzel a türelmetlenséggel várom azt a pillanatot, amikor újra meglátom ezeket a dolgokat, ez azért van, mert szeretem őket. Nem hasznos voltuk, sem pedig szépségük miatt szerettem őket, mert egyikük sem szolgált nekem semmire, s többségük szép sem volt. Egyszerűen a létüket ismertem föl. Végtelenül hálás voltam nekik a létükért, főként a legegyszerűbbek létéért, melyek a nemlét fölötti alázatos győzelmükben valósították meg a létezés csodáját.

Nem tudom, miért nem beszéltek nekem soha erről a meglepetésről. Néhányuk értelmes volta és szépsége gyakran mély csodálatot vált ki belőlem; eltűnésük meggyötör, olykor felháborít, mint egyfajta botrány. De kétségtelenül a létezésük mellett sok mást is csinálnak, s a bennük lévő sok csoda elrejtje előttünk a legalapvetőbbet, a létezésüket. Ezzel szemben annak mértékében, ahogyan az ember leereszkedik a létezők rangsorában egészen az alázatos kovakőig, amire senki nem gondol, ami nem mond semmit, nem csinál semmit, csupán a létét teszi valaminek, ami van, az ember közelít ahhoz a ponthoz, ahol mivel nem marad semmi más látnivaló, lehetetlen, hogy vak maradjon azon evidencia előtt, miszerint még ha semmi mást nem is csinálnak, kivétel nélkül minden létező legalább azt teszi, hogy van.

Mondom, úgy tizennégy vagy tizenöt éves lehettem, amikor erre a felfedezésre tettem szert, és be kell vallanom, hogy soha nem szűntem meg csodálkozni e fölött. Felsorolhatnék személyes emlékeket, hogy megmutassam, milyen mély volt bennem ez az érzés. Van még belőlük, de az efféle anekdoták inkább megmosolyogtatnak, és nem bizonyítanak semmit. De bizonyítékként hivatkozhatom valaki nálam sokkal nagyobbra. Még fiatal filozófiatanárként, emlékszem, gyakran mondogattam tanítványaimnak, hogy szememben a legfőbb filozófiai kérdés annak a megismerése, hogy „miért van inkább valami, mint semmi”. Már nem emlékszem, hogy olvastam-e Leibniznél, annyira az enyémmé vált ez a kérdés, mintha spontán módon fakadt volna saját gondolkodásom mélyéből, túl bensőségesen az enyém ahhoz, hogy valaha is mástól kölcsönözhettem volna. Csak később, Martin Heidegger írásaiban fölfedezve tudatosítottam akaratlan tolvajlásomat. E mondat leírásához Leibniz kétségtelenül ismerte ezt a megdöbbenést ezzel a csodálatos aktussal kapcsolatban, amit mi létnek hívunk, aminek erejében mondjuk a létezőkről, hogy vannak.”¹⁴

¹⁴ Étienne Gilson: *Constantes philosophiques de l'être*, Paris, Vrin, 1983. p. 145-147.

Kétségtelenül, ezeknek a tanúvallomásoknak többsége megegyezik a létet vagy létezését illető saját tapasztalatunkkal. A metafizikai tapasztalat – láttuk az utolsónak idézett szövegből – irányulhat bármilyen létre vagy létezőre, amiről határozottan fölfogtuk, hogy a nemléten kívülre lett helyezve egy energia által, ami az ő lét- vagy létezés-aktusa. Ismételjük: villámszerű tapasztalatról van szó. Ebből nem kell arra következtetnünk, hogy a metafizikai intuíció megköveteli egy villám hirtelenségét. Ez az intuíció érkezik a körülöttünk lévő létezők érzéletes megtapasztalása fölötti meditáció eredményeként, vagy egy elvonatkoztató reflexió által, és általában így is érkezik. Ez nem lesz kevésbé kényszerítő és varázslatos abból a szempontból, hogy fényével ihlessen, tápláljon minden további intellektuális előrehaladást, bár kétségkívül, ez rögzösebb út lesz.